

Н. Я. Сніцаренко, старший викладач Коростишівського педагогічного коледжу ім. І. Я. Франка

ВАСИЛЬ СУХОМЛИНСЬКИЙ І СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВЧИТЕЛЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКОЛИ

Відображено професійні й фахові якості вчителя-наставника національної школи.

Ключові слова: педагогічна майстерність; самоаналіз; фахова ерудиція; вольові якості.

Нині Україні потрібна нова школа, нова по суті, а не за високістю. Діяльність такої школи неможлива без високої культури особистості вчителя. Для людини, яка зробила свій вибір на користь педагогічної діяльності, найбільш важливими є наявність педагогічних здібностей і можливість всебічного їх розвитку.

У діяльності вчителя професіоналізм вимірюється рівнем педагогічної майстерності. Практика роботи педагогічних навчальних закладів з формування професійної майстерності вчителя переконує, що в умовах відродження національної школи, культури та самосвідомості народу вчителя як творчу особистість робить живим, багатограним педагогічний процес. Відродження національної школи в незалежній Україні висуває необхідність підготовки вчителів-вихователів нової формації, в яких яскраво проглядався б дух нашого народу, його самобутній менталітет. А це можна зробити лише на ґрунті усвідомленого засвоєння тих якостей та особливостей поведінки педагога, які викристалізувалися упродовж тисячоліть мудрістю наших предків. Такою особистістю був Василь Олександрович Сухомлинський, директор Павлівської середньої школи на Кіровоградщині, за фахом учитель української мови і літератури, видатний український педагог. О. В. Сухомлинський уважав школу “колискою народу”, “колискою духу і культури народної”. Вона, на його думку, – “святиня і надія народу”, а її вчитель – “головний скульптор дитячої душі, який пробуджує потяг до знань, повагу до нації, культури, освіти”. Тому і нині зразком вискоефективного вирішення згаданих питань є педагогічна діяльність В. О. Сухомлинського. Його основні методологічні позиції:

школа – це найперше вчитель; особистість вчителя – наріжний камінь виховання, якому народ довіряє своє майбутнє.

В умовах оновлення національної школи місія вчителя особлива. На бачення В. О. Сухомлинського, вчитель має бути активним організатором, наполегливим, уміти володіти собою й впливати на інших таким чином, щоб кожен учень усвідомлював себе громадянином, людиною, яка захищає й обстоює дух народу, його ідеї, його багатства і цінності, його неминущу велич.

Справжній педагог до школи приходив не часто. Тому як директор Василь Олександрович проводив копітку роботи з молодими вчителями і прагнув того, щоб через три – п'ять років після закінчення вузу той знав удесятеро більше, ніж на початку своєї педагогічної діяльності, щоб йому не загрожувало “духовне закріпощення”, а учням – “нудне зубріння”. Інтелектуальне зростання, постійне збагачення, оновлення, поповнення, поглиблення, вдосконалення знань – це питання життя вчителів. Постійне поповнення знань – це справа не лише молодих учителів, а й тих, хто працює у школі десятки років, стверджував В. О. Сухомлинський. Набуття педагогічної майстерності – процес тривалий. Він відбувається у стінах педагогічного навчального закладу довгий час.

Особа вчителя надзвичайно багатогранна, і в кожному конкретному випадку виявляє ті чи інші його цінності. Саме вчитель поєднує в собі дві спеціальності. Він має бути фахівцем не лише з того предмета, який викладає, а й педагогом-вихователем, тобто поєднувати в собі майстерність викладача і вихователя. Вчитель має не лише передавати учням знання, але й прищеплювати гуманні ідеали, пробуджувати потребу до суспільно корисної діяльності, виховувати активну життєву позицію. Вчительська професія, зазначав В. О. Сухомлинський, особлива, її не можна порівняти ні з якою іншою: “...це людинознавство, постійне проникнення у складний духовний світ людини, яке ніколи не припиняється”.

Професійна самостійність і творча активність вчителя виступають як лаконічне завершення процесу формування вчителя-майстра педагогічної справи. Василь Олександрович дає пораду вчителю-початківцю: все життя збагачувати власну педагогічну і психологічну культуру, щомісяця поповнювати домашню бібліотеку трьома книгами, одна з яких – “про душу дитини”.

В. О. Сухомлинський допомагав учителям у створенні “індивідуальної творчої лабораторії”, в якій би вони прагнули “сконструювати власний досвід”. Що ж робив він для організації творчого пошуку вчителів? На його думку, для цього необхідно насамперед навчити педагога аналізувати свою діяльність, встановлювати причинно-наслідкові зв’язки між знаннями учнів і власною роботою, вивчати факти, систематично ознайомлюватися з педагогічною спадщиною минулого, сучасними досягненнями педагогічної науки і практики, давати об’єктивний аналіз не лише особистої діяльності, а й стану навчально-виховного процесу в школі, результатів упровадження у практику передового педагогічного досвіду. Завдання вчителя, – зазначав Сухомлинський, – у тому, щоб використовувати з досвіду інших усе те, що органічно притаманне його індивідуальності, у виробленні свого алгоритму. Формування творчої особистості вчителя неможливе без удосконалення його професіоналізму. На бачення авторки, у вищій школі ще відсутня цілеспрямована духовна робота щодо формування у студентів професійно значущих якостей, що відповідали б вимогам педагогічної професії.

Процес формування професійної майстерності педагога – двосторонній, оскільки перебуває під зовнішнім впливом і внутрішньою діяльністю особистості. І основою для розвитку самовдосконалення є самоаналіз роботи. Адже вміння робити самоаналіз – це показник (педагогічної роботи) праці вчителя, його педагогічної культури. Неможливо сформувати творчу особистість педагога без опори на фундаментальні положення В. О. Сухомлинського про творчий характер праці вчителя, складових його педагогічної культури.

Аналіз теоретичної спадщини видатного педагога дає підстави стверджувати, що він глибоко дослідив професію вчителя, її особливості. Василь Олександрович обґрунтував концепцію формування гуманістичної спрямованості особистості вчителя і сформував умови його ефективної роботи. Основними з них є професійно-педагогічна спрямованість, теоретична підготовленість, загальна культура, усвідомлення важливості самоосвіти і систематичність, логічна послідовність, науковість в її здійсненні. Винятково важливу роль у професійному становленні вчителя відіграють ідейно-політичні і моральні якості, любов до дітей, вимогливість і педагогічний такт.

В. О. Сухомлинський добре розумів, яке вагоме значення для навчального закладу має вчитель високої педагогічної культури. Він не міг погодитися з тією думкою, що професіоналізм учителя обмежується лише його майстерністю.

Педагогічна майстерність, стверджував В. О. Сухомлинський, у прямому розумінні – це наявність у фахівця професійних знань, умінь і навичок. Такий учитель здебільшого може успішно працювати. Але, коли йдеться про виховання, цього занадто мало, йому найперше треба стати всебічно розвинуеною особистістю. Саме в цьому полягає специфіка педагогічної праці.

Метою директурської діяльності В. О. Сухомлинського було створення вчительського колективу і школи з високою педагогічною культурою. Він увів поняття “педагогічна культура вчителя” в теорію виховання і намагався розкрити зміст структури цього явища.

На жаль, започаткована ним справа не знайшла послідовників, оскільки, як і раніше, в посібниках з педагогіки автори не доходять до питань педагогічної культури. Це говорить про те, що у вузах необхідно звернути особливу увагу на цілеспрямоване формування у майбутніх учителів педагогічної культури.

Виникає запитання. Що ж, за В. Сухомлинським, є педагогічна культура вчителя? Вона неможлива без оволодіння надбаннями загальнолюдської культури, глибокого знання методології науки та вміння використовувати її досягнення на практиці в різноманітних інноваційних формах, це психологічна підготовленість вчителя. “Це жива, творча педагогіка повсякденної праці та педагогіка, в якій теоретичні закономірності процесу впливу на духовний світ вихованця ніби зливаються з особистістю вчителя... це багатогранність, різноманітність, відточеність, зразковий стан інструментів нашої творчості, вміння володіти ними так само тонко, як прекрасний музикант володіє скрипкою”, – зазначав В. О. Сухомлинський.

Практикуючи саме поняття “педагогічна культура”, вчений не ототожнює його ні з педагогічною майстерністю, ні з педагогічною етикою. Це широка за своїм змістом і структурою категорія, яка пов’язана із загальною культурою особистості та високорозвиненим педагогічним мисленням. Її основу становлять: глибоке знання вчителем свого предмета, багатство методів вивчення дитини, педагогічна етика, педагогічна творчість,

науково-дослідна робота вчителя, “єдність науки, майстерності і мистецтва”. Аналіз сутності педагогічної культури у творчій спадщині В. О. Сухомлинського дає підстави стверджувати, що це не тільки складова частина загальної культури людини, це єдність високої духовності й професійної майстерності, тобто це гармонія найбільш суттєвих якостей вчителя і його педагогічної майстерності.

З особистісними властивостями педагога (науковий світогляд, моральна чистота, громадянська позиція, загальнонаукова і фахова ерудиція, творчий розум, почуття нового, риторичні здібності, культура мови, вольові якості, естетична і загальна культура, фізична загартованість і працездатність) необхідно тісно пов’язувати професійні якості вчителя педагогічне покликання, любов до дітей, педагогічні знання, навички і вміння, психологічну культуру, педагогічний такт, педагогічні спостереження, мислення, уяву, інтуїцію, педагогічний оптимізм, самоудосконалення).

У постановці проблеми педагогічної культури вчителя та пошуку шляхів до її розв’язування ми виходимо з розуміння того, що центральною фігурою педагогічного процесу є вчитель, здатний викликати найважливіші зміни в особистому житті дитини. Адже педагог має повсякденний доступ до найдорожчого, найчутливішого багатства – розуму, думок та почуттів дітей.

Найбільш ґрунтовно характер, механізми і закономірності педагогічної культури вчителя представлені в концептуальній схемі педагогічної системи В. О. Сухомлинського, за якою педагогічна культура вчителя виступає як найважливіший детермінант розвитку особистості. Як ніколи раніше на всіх рівнях людської цивілізації, відчувається потреба в новому типі відносин між людьми, в основі яких лежали б не підлеглість і покарання, а співробітництво, відкритість і довіра.

Аналіз В. О. Сухомлинським власного педагогічного досвіду з питань професійної майстерності вчителя відображено ним у багатьох працях, насамперед, у широковідомих книгах “Павлівська середня школа”, “Розмова з молодим директором школи”.

На великому фактичному матеріалі у монографії “Сто порад учителів” В. О. Сухомлинський висвітлює досвід роботи Павлівської СШ і дає практичні поради вчителям з питань на-

вчально-виховної роботи. У цій праці В. О. Сухомлинський розкриває специфічні властивості та якості вчительської професії:

ми маємо справу з найскладнішим, неоціненним, найдорожчим, що є в житті, – з людиною. Від нас, нашого вміння, майстерності, мистецтва, мудрості залежить її життя, здоров'я, розум, характер, воля, громадянське й інтелектуальне обличчя, її місце і роль у житті, її щастя;

кінцевий результат педагогічної праці можна побачити не сьогодні, не завтра, а через дуже тривалий час. Те, що ви зробили, сказали, зуміли прищепити дитині, інколи виявляється через п'ять–десять років;

на дитину впливає багато людей і явищ життя, на неї впливають мати, батько, шкільні товариші, так зване “вуличне середовище”, прочитані книжки й переглянуті кінофільми, про які ви й не знаєте, зовсім передбачена зустріч з людиною. Вплив на дитину може бути як позитивним, так і негативним. Трапляються сім'ї, в яких важка гнітюча обстановка накладає незламний відбиток на все життя людини. Місія школи, наше з вами найважливіше завдання, дорогий колего, – боротися за людину, переборювати негативні впливи і давати простір позитивним. А для цього необхідно дієво і благотворно впливати на особистість учня... Людська природа може розкритися повною мірою лише тоді, коли в дитини є вмільий, розумний, мудрий вихователь;

об'єкт нашої праці, почуття, воля, переконливість, самосвідомість. Впливати на ці сфери можна тільки саморозумом, почуттям, волею, переконаністю, самосвідомістю. Найважливіші інструменти нашого впливу на духовний світ й мистецтво, створення обставин, в яких найяскравіше виражаються почуття – весь емоційний діапазон людських відносин;

однією із важливих особистостей творчості педагога є те, що об'єкт його праці – дитина – повсякчас змінюється, завжди новий, сьогодні не той, що вчора. Наша праця – формування людини, і це покладає на нас особливу відповідальність, яку ні з чим не зіставити.

Нині перед науковцями та педагогічними практиками постають нові й вельми актуальні аспекти творчості В. О. Сухомлинського, що репрезентують предмет для критичного аналізу ідей педагога, їх подальшого розвитку і практичного втілення.